

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Umajjovská a abbásovská moc a její percepce v západních
historiografických pracích**

2015

Sarah Al-Khayat

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická
Katedra blízkovýchodních studií
Studijní program Mezinárodní teritoriální studia
Studijní obor Blízkovýchodní studia

Bakalářská práce

**Umajjovská a abbásovská moc a její percepce v západních
historiografických pracích**

Sarah Al-Khayat

Vedoucí práce:

Mgr. Ivan Ramadan

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila pouze
uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

.....

OBSAH

1 ÚVOD

2 PRAVOVĚRNÍ CHALÍFOVÉ

3 UMAJJOVCI

3.1 VRCHOLNÉ OBDOBÍ CHALÍFÁTU

3.2 VNITŘNÍ A POLITICKÉ POMĚRY

3.3 ROZKOL V MOCENSKÉ STRUKTUŘE

3.4 PERCEPCE ZÁPADNÍCH HISTORIOGRAFŮ

3.5 SHRNUÍ

4 ABBÁSOVCI

4.1 POLITICKÝ VÝVOJ ISLÁMSKÉ ŘÍŠE

4.2 VNITŘNÍ A POLITICKÉ POMĚRY

4.3 ROZKOL V MOCENSKÉ STRUKTUŘE

4.4 PERCEPCE ZÁPADNÍCH HISTORIOGRAFŮ

4.5 SHRNUÍ

5 ZÁVĚR

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

7 RESUMÉ

8 PŘÍLOHY

1 ÚVOD

Zásadní význam v dějinách islámu má vliv původních arabských tradic, symbolů, osobností, mravních ideálů a společenských postojů. To vše se uchovalo zejména díky jednotnému arabskému jazyku, arabským výbojům či stěhování Arabů po kontinentech. Ve středu vzniku islámu stál Prorok Muhammad a poselství, prostřednictvím Koránu, které mu podle Muslimů zjevil Bůh. Muhammad i Korán dodnes inspirují pokračující vývoj islámu a po staletí mají význam takový, že jsou dosud hybnou silou ve společnosti. A tak Prorok a Korán od počátku rozhodujícím způsobem utváří nejen islámské, ale i celé arabské dějiny. Muhammad je považován za dokonalé vtělení lidského života a Korán za dokonalé poselství vyjádřené v té nejčistší arabštině.

Svou bakalářskou prací zodpovídám otázku, jak vnímali či vnímají západní historici vlády dvou po sobě jdoucích dynastií, mezi kterými panovala rivalita. Obě měli jako územní základnu podobná území, jejich vlády však měli odlišné důsledky. Toto období od roku 632 do 1258 mělo zásadní vliv na rozšíření islámu do takové podoby, jak jej zná současný svět, ale dokonce stáli u jeho kořenů tak blízko, že byli bezprostředně ovlivňováni životem Proroka Muhammada a čtyř pravověrných chalífů. Jedná se o období navazující na naprosté prvopočátky samotného vzniku islámu, Prorokova zjevení a vládu dnes již bezmála mýtizovaných pravověrných chalífů.

Výběrem tohoto tématu, jsem se přiblížila pracím, které přímo pojednávají o jednom z nejdůležitějších období arabské historie jako takové. Je téměř fascinující jejich prostřednictvím sledovat šíření jazyka a nové, historií takřka nezatížené víry. Neméně významným faktem ale je

uvědomění si skutečnosti, že stačí k vytvoření odlišného názoru na historickou skutečnost samotné autorovo podání.

Z nesmírně rozsáhlého tématu, časově ohraničeného nástupem prvního chalífy Abú Bakra a zánikem °Abbásovské dynastie, místně od Malé Asie na východě až po území Španělska na západě, jsem vybrala páteřní osnovu, která sleduje obě dynastie v historických meznících od jejich počátků po úpadky tak, aby bylo porovnání jejich vlády co nejviditelnější. Zároveň co nejstručněji poukazují na historické okolnosti.

Práce má dvě hlavní části, první je zaměřena na vrcholné období umajjovského chalífátu, vnitřní a politické poměry, rozkol v mocenské struktuře a vnímání historiků zabývajících se daným tématem. Druhá část práce je věnovaná °abbásovskému chalífátu, politickém vývoji islámské říše, vnitřním a politickým poměrům, rozkolům v mocenské struktuře, další část hovoří o jednotlivých historických monografiích, které se tématem zabývají.

Je několik variant přepisu arabských jmen, zeměpisných názvů a politických situací. Pokud existuje český překlad, budu používat transkripci, kterou volím podle orientalisty Prof. PhDr. Luboše Kropáčka, a jeho monografii *Duchovní cesty islámu*.

2 PRAVOVĚRNÍ CHALÍFOVÉ

Období pravověrných chalífů začalo bezprostředně po Muhammadově smrti, kdy jeho nejbližší a nejvěrnější druhowé, včele s Umarem ibn al-Chattábem podnikli nezbytné rychlé kroky, aby zajistili plynulé a stabilní nástupnictví. Tito následovníci vybrali Muhammadova tchána a přítele Abú Bakra, jednoho z předních konvertitů z mekkánského období aby ten se stal *chalífou*¹ Proroka. Chalífovo postavení bylo politické a vojenské, nikoliv však náboženské, alespoň ne v tom smyslu, v jakém byl náboženskou autoritou Muhammad. Koránská zjevení prohlásila Muhammada za „*Pečet*“ proroctví, čímž je myšleno, že byl posledním prorokem.

Abú Bakr vládl v krátkém, ale nesmírně důležitém období od roku 632 do roku 634, kdy se mnoho skupin od *ummy*² odtahovalo. Stál v čele bojů, díky kterým se podařilo mnoho Arabů přivést zpět do nitra islámu. Jeho nástupcem byl slavný Umar, jeden z nejvýznamnějších bojovníků za islámskou věc, který jako chalífa připravil a řídil velké arabsko-islámské výboje v Palestině, Sýrii, Egyptě, severní Africe, Iráku, Íránu i jinde. Umar byl prvním chalífou, který získal titul „*amír al-mu‘minín*“³. Vzbuzoval úctu i strach, zároveň však proslul neobyčejnou skromností a bezúhonností. Umar vládl neustále se rozrůstajícímu území až do roku 644, kdy jej zavraždil jeho sluha.

Abú Bakr, Umar a další kdo stáli po Prorokově boku od mekkánských dob, tvořili jakousi islámskou vládu nejlepších, která se odlišovala od kurajšovské elity bohatých a vlivných jedinců, jakou byl například klan Banú Umajja. Po Umarově předčasné smrti se muslimští

¹ Nástupce, zástupce, náměstek - v Koránu označuje ty, kdo se odevzdají službě Bohu, a je jim tudíž umožněno žít svobodně, jako náměstci Boží na zemi.

² Obec muslimů.

³ Kníže věřících – titul, který odráží změnu v autoritě chalífy, slučuje funkci politickou, vojenskou a náboženskou.

vůdci dohodli na kompromisním kandidátovi Uthmánovi ibn Affánovi. Uthmán pocházel z Banú Umajja a byl jediným představitelem mekkánské oligarchie, jenž přistoupil na islám v těžkých mekkánských dobách. Byl mužem zbožným a spravedlivým, ale jako chalífa si vysloužil nedůvěru a neúctu mnohých kvůli své slabosti a protěžování příbuzných. Jeho nespornou zásluhou je však to, že pověřil skupinu znalců, aby shromáždili všechny známé opisy a verze Koránu a vytvořili standardní text, který budou používat všichni muslimové. Uthmán zemřel tragicky, když skupina vzbouřenců vtrhla do jeho sídla v Medíně a zavraždila jej. Zavraždění Uthmána zůstalo citlivým místem, které v budoucnu v mnoha dalších událostech islámské obce muslimy rozdělovalo politicky i duchovně. Po jeho smrti se rozhořela první muslimská občanská válka.

Uthmánovým nástupcem a posledním z řady takzvaných „správně vedených“ chalífů byl Alí ibn Abí Tálib, jenž byl Muhammadovým bratrancem a zároveň i zetěm. Alí se stal vůdcem významné části lidu, zvané ší'ca. Alí a jeho stoupenci ší'cité tvrdili, že Muhammad před svou smrtí vybral Alího za svého právoplatného nástupce. Jak se ukázalo sunnitě, tedy většina muslimů toto tvrzení odmítla. Kdykoli však byl zvolen nový chalífa, Alí prožíval trpké zklamání. V roce 656 po Uthmánově smrti se mu konečně dostalo zadostiučinění. V té době se islámská moc a národy rozšířily až do Chorásánu ve východním Íránu a Afghánistánu. Součástí *dár al-islámu*⁴ byl tehdy i celý „úrodný půlměsíc“ (Palestina, Sýrie a Mezopotámie) a bližší oblasti severní Afriky. Hlavní město Alí přesunul z Medíny do Kúfy, nového opevněného sídla na kraji pouště u řeky Eufrat v Iráku. Toto místo bylo strategicky blíže středu islámských území a umožňovalo rychlou komunikaci s novými muslimskými provinciemi na východě i západě.

⁴ Dům islámu neboli území pod muslimskou správou, v němž vládne ší'ca.

Alího vládu však provázela řada problémů. I když zřejmě neměl nic společného s vraždou Uthmána a nijak ji neomlouval, poté co se stal chalífou, viníky nijak nepotrestal. Mocný a vždy hrdý klan Umajjovců (jehož členem byl Uthmán se postavil proti Alího vládě a nakonec přivodil její konec. Uthmánův synovec Mu'áwija, jehož velký Umar vyslal do Damašku a jmenoval místodržícím Sýrie, zpochybnil Alího právo na chalífát. V roce 657 se Alího a Mu'áwijova vojska střetla u Siffínu na horním Eufratu. Po vleklých potyčkách a bezvysledném vyjednávání umajjovská strana vyzvedla na kopích svitky Koránu a vyzvala k tomu, aby sám Bůh rozhodl, kdo má vládnout. Alí souhlasil i proti vůli svých nejvěrnějších stoupců. Vše vyústilo v rozhodnutí proti Alímu, který však tento verdikt odmítl, vědom si chyby, že vůbec k tomuto sporu přistoupil. Po třech letech dalšího soupeření o vládu, se rozštěpená *umma* rozdělila na Umajjovce a ší'ity. Alího nakonec v roce 661 zavraždil člen nové sekty chárídžovců.⁵

Abú Bakr, Umar, Uthman i Alí byli a dodnes i jsou označováni za ty, kteří „jdou správnou cestou“. Pouze oni skutečně zažili Proroka Muhammeda, za svého života byli jeho stoupci a tak pouze oni dokázali nemnohoznačně rozumět pravému významu Koránu. Další panovníci již tuto vlastnost postrádají, protože nepřišli do styku s Prorokem Muhammadem a tak je jejich nejvýznamnějším úkolem ochrana muslimů a šíření islámu.

⁵ DENNY, F. M. *Islam and the Muslim Community*. s.52-53.

3 UMAJJOVCI

Nástup rodu Umajjovců k moci byl mezníkem mezi fázemi vývoje muslimské společnosti. Bratranec zavražděného chalífy Uthmana, Mu'áwija I. byl členem šlechtického rodu Banú Umajja, z něhož pochází označení *Umajjovci*. Mu'áwija, jenž nastoupil k moci roku 661, byl prvním chalífou z mladší generace, kterému nejprve vzdala hold Sýrie, a poté byl všeobecně uznán celou říší. Jeho nástup na trůn znamenal novou éru v dějinách islámu.⁶ Mu'áwijovi se podařilo stmelit říši, která byla rozdělena občanskými nepokoji za vlády chalífy Alího. Nástupníka již neměli vybírat přední představitelé obce, nýbrž se začalo řídit dynastickou poslušností a funkce chalífy byla výsadou Umajjovců.⁷ Jazíd I. v roce 680 následoval svého otce Mu'áwiju, jakožto nástupce a další Umajjovští chalífové během dalšího století postupně přeměnili dosavadní nesourodá území dobytá muslimskými armádami na jednotnou říši se společným přesvědčením. Následovníci budovali imperiální dynastii, která se projevovala především v administrativě, architektuře či ražením vlastních mincí a předznamenala první fázi vytvoření islámské kultury a společnosti, jež záhy kvetla za vlády Abbásovců.⁸

Mu'áwijovým přesunutím své vlády do Damašku přestala být Medína politickým centrem říše. Medína, jakožto město Prorokovo a město chalífů *ar-rášidún*, byla malým městem ve vzdáleném Hidžázu, ze kterého nebylo možné adekvátně řídit, dobývat či spravovat říši.⁹ Damašek naproti tomu ležel na velmi úrodné půdě a snáze tak dokázal uživit dvůr i armádu. Díky jeho strategické poloze z něj bylo možné ovládat východní pobřeží Středozemního moře a přilehlá území, což bylo velice důležité, jelikož se chalífát neustále rozrůstal. Muslimská vojska postupující přes Maghrib

⁶ BENNISON, A. K. *The Great Caliphs*. s.17.

⁷ LEWIS, B. *Dějiny Blízkého východu*. s.58.

⁸ BERKEY, J. P. *The Formation of Islam*. s.76.

⁹ BENNISON, A. K. *The Great Caliphs*. s.17.

založila první velkou základnu v Qajruwánu, odkud pokračovala na západ. Koncem 7. století na západě dosáhli pobřeží Maroka a brzy na to se přeplavili do Španělska a na východě se arabská vojska svými výboji dostala až k údolí řeky Oxus a začala pronikat na území severozápadní Indie.

Práva tak rozsáhlé říše si vyžadovala jistých změn ve způsobu vlády. Klasická arabská armáda, jež se doposavad opírala zejména o kočovníky, začala z významné části najímat vojáky z cizích etnik, kteréžto žoldnéri svým počtem a významem pro vojsko jako celek původní kočovníky začali převyšovat. Vládnoucí elitou se pozvolna stávali vojenští velitelé a kmenoví náčelníci, kteří na předních místech společnosti postupně nahrazovali mekkánské a medínské rodiny. I kvůli správě tak rozsáhlých území zavedli Umajjovci na svém dvoru audience prostřednictvím složitého ceremoniálu napodobujícím etketu dvora Byzantských císařů.

Mu'awija byl velmi schopný velitel a diplomat. Jeho panování prostupuje snaha o centralizaci státní moci a rozvíjení i neislámské sféry života v chalífátu. Desetiletí Mu'awijovy vlády však neudělala nic s příčinami prvních občanských válek. Obyvatelé Medíny nesnášeli Qurajšovce za uzurpování jejich míst a obydlí. Ší'ité usilovali o kontrolu nad chalífátem. Arabský konflikt vřel pod povrchem. Mu'awijovi se podařilo dostat pod kontrolu Araby svými diplomatickými vlastnostmi v kombinaci s hrozbou síly, ale po jeho úmrtí občanská válka vypukla znovu. Tentokrát válka trvala od roku 680 až do roku 692.

Druhá občanská válka byla vírem protichůdných proudů. Do konfliktu zájmů se dostaly nejméně tři hlavní problémy. Boj mezi arabskými šlechtici o kontrolu nad chalífátem, frakční soupeření a sektářské náboženské povstání. Po Mu'awijově smrti se musel jeho syn jako jeho nástupce Jazíd I. potýkat s novými mekkánskými a ší'itskými uchazeči o vládu v chalífátu.

Abdallah al-Zubajr syn muže, jenž zabil Alího v bitvě, shromáždil veškerou podporu v Hidžázu a v Kúfě, avšak ani tyto síly nestačily a Abdallah al-Zubajr byl poražen. Ve stejné době se Alího syn Husajn pokusil přejít z Medíny do Kúfy, aby se ujal vedení svých následovníků, ale jeho následovníci nazývající se Alího stranou byli zadrženi v Karbalá a zničeni dříve, než mu mohli pomoci jeho stoupenci z Kúfy. V daný moment tato událost neměla takový dopad, ale postupem času Husajnova mučednická smrt znamenala velký význam zejména pro ší'ity. Dnes je Husajnova svatyně v Karbalá jedním z největších poutních míst muslimského světa. Stejně jako porážka Alího, tak i Husajnova smrt z rukou Umajjovců rozděluje muslimy více než jakýkoli spor zákona nebo teologie.¹⁰

V roce 683 zemřel Jazíd I., který po sobě zanechal jako nástupce syna, Mu'awiju II. ještě v dětských letech, což dalo prostor pro období krize a nejistoty, které bylo živnou půdou pro kmenové spory mezi samotnými Araby. Mu'awija II. však během šesti měsíců své vlády umírá, po čemž následovalo bezvládí a další občanská válka v chalífátu.¹¹ Ší'ité nebyli jediní, kteří byli nespokojeni s Umajjovskou dynastií. Mnozí muslimové pociťovali, že Umajjovci dávají příliš na odiv svou povýšenost a nadřazenost, což nebylo v souladu s učením Proroka Muhammada. Jedna z opozičních skupin byla vedena Abdullahem ibn al-Zubajrem, synem jednoho z Mohammedových společníků. Ibn al-Zubajrovi se podařilo převzít kontrolu nad Mekkou, kde se prohlásil chalífou. Svou osobností přitahoval mnoho následovníků a tento rozkol měl za následek, že se druhá občanská válka ještě protáhla. Jeho možnost na nástupnictví však propadá vzhledem k tomu, že odmítá opustit Mekku a usadit se v Sýrii. V samotné Sýrii vypukl otevřený konflikt mezi válčícími arabskými kmeny,

¹⁰ LAPIDUS, I. M. *A History of Islamic Societies*. s.59.

¹¹ BENNISON, A. K. *The Great Calips*. s.63.

který skončil vítězstvím Umajjovských kmenů nad svými soupeři v bitvě u Marj Rahit v roce 684.¹²

3.1 Vrcholné období chalífátu

Marwán I. (683-5) byl členem jiné větve rodu Umajjovců, byl však prohlášen chalífou se skutečnou kontrolou Sýrie a Egypta. Podařilo se mu před svou smrtí zařídit nástupnictví svého syna °Abd al-Málika (685-705), na kterého připadl úkol obnovit jednotu říše, autoritu vlády a vytvoření nového státního organismu nahrazujícího rozpadající se řád Mu°awiji I.¹³

Chalífa °Abd al-Málik a jeho nástupce al-Walíd se potýkali s náboženskou opozicí. Byli jimi ši°ité a cháridžovci, kteří vyprovokovali společenské změny v posádkových městech, čemuž se snažili bránit centralizací politické moci. V oblasti zahraniční politiky čerstvě upevněný nový režim pokračoval v arabském dobývání v masovém měřítku. Tyto nové války nebyly boji za kmenovou expanzi, ale byly to války imperiální, které šly k ovládnutí světa.¹⁴

Občanská válka byla konečně u konce a muslimové mohli svou pozornost opět upřít jiným směrem, a sice dobývání nových území. Tato druhá fáze dobývání posloužila k několika významným účelům. Za prvé to umožnilo říši růst a expandovat, kdy se vojáci dychtivě zapisovali v naději po bohatství nebo lepším místě na nebi. A za druhé, bitvy s nepřáteli mimo říši obracely pozornost muslimů od problémů z jejich bezprostřední blízkosti. Za třetí, dobývání bylo efektivním způsobem jak šířit islám.

¹² DOAK, R. *Empire of the Islamic World*. s.37.

¹³ BENNISON, A. K. *The Great Caliphs*. s.64.

¹⁴ LAPIDUS. I. M. *A History of Islamic Societies*. s.50.

Rozsáhlost nově dobytých území byla obrovská. Za chalífy al-Walída I. padla větší část severní Afriky, což muslimy vedlo k postoupení na pobřeží Maroka. Odtud armáda složená z větší části z Berberů, ze severní Afriky, začala tlačit na Španělsko a to v roce 711. Vojsko bylo pod vedením generála Táriqa ibn Zijáda, kterému se podařilo převzít kontrolu nad jihovýchodem Pyrenejského poloostrova.

Jedním z cílů druhé vlny dobývání bylo obsadit křesťanskou Konstantinopol, hlavní město Byzantské říše. Dřívější chalífové se neúspěšně pokusili dobýt město. Za chalífy Sulajmána se muslimové pokusili o opětovné dobytí a to v roce 716 - 717. Útoky byly velmi nákladné, islámské loďstvo a armáda ze Sýrie však byli zničeni. Během historie islámské říše tak Konstantinopole zůstala mimo islámskou vládu.¹⁵

3.2 Vnitřní a kulturní poměry

Před nástupem Umajjovců k moci se muslimové shromažďovali v armádních osadách. Měli averzi ke zbytečnému luxusu, který byl vsazen ve strukturách byzantských a perských měst. Výrazná městsko-islámská etika se začala objevovat za vlády Umajjovců, kteří zahájili posun směrem k imperiálnímu stylu budov, jež čerpali z římsko-byzantských předchůdců.¹⁶

Chalífa ʿAbd al-Málík byl výjimečně schopným vládcem, který se lišil od svých předchůdců. Vyrůstal v Medíně a byl svědkem konce chalífy Uthmána. Ve své vládě na damašském dvoře zavedl složitý ceremoniál, kterým se snažil udržet si jistý odstup od nejvyšších hodnostářů tak, jako tomu bylo doposud. ʿAbd al-Málíkova vláda znamenala další etapu ve vývoji správní organizace islámské říše. Neuznával fakt, že celý úřední

¹⁵ DOAK, R. *Empire of the Islamic World*. s.40.

¹⁶ BENNISON, A. K. *The Great Caliphs*. s.64

aparát je v rukou Aramejců a Peršanů, a proto také ještě úřadovali řecky nebo persky. Jeho snaha vedla k tomu, aby státní administrativa byla obsazena Araby, dále trval na tom, aby se úředníci učili arabskému jazyku a užívali jej všichni jako úřední řeč. Arabština se i díky tomu stala jazykem dorozumívacím mezi přistěhovalci a jinověrci. Rozšíření islámu vedlo k tomu, že spolu s vírou se šířil i jazyk, byl to ovšem velmi dlouhý proces.

Významnou událostí byla také reforma mincovnictví, jelikož peníze symbolizovali moc ale i určovali identitu. Arabové do té doby stále razili běžné typy mincí s obrazy byzantských či perských vládců, to se však změnilo a na mincích byli vyobrazeni chalífové nebo citáty z Koránu, čímž vznikaly čistě arabské typy mincí. Za °Abd al-Malika byla nově zorganizována i jízdní pošta, která sloužila výhradně k účelům státní správy. Dalším významným činem byl zásah do agrárního a berního systému, který byl už dříve nepříliš úspěšně zaveden chalífou Umarem. Za Umara muslimové platili jen náboženskou daň tzv. *zakát*. Jinověrci platili mnohem vyšší daně, a i proto jich také spousta konvertovala. Zejména šlo o konvertity z Iráku a Íránu, kterým následkem konverze byly zrušeny všechny další daně pro jinověrce, což ovšem velice nelibě nesli rození muslimové.

Umajjovská doba se zasloužila také o úpravu ritu modliteb, hlavního projevu islámu pod křesťanskými vlivy. Pozdější Umajjovci opustili byzantský vzor osobního řízení modliteb a pronášení *chutby*¹⁷ chalífou, který byl zastupován k tomuto účelu imámem a chatíbem.

Nespočet křesťanských kostelů zejména v Sýrii a Egyptě byl zabrán a přestavěn na muslimské mešity, během výbojů nebyl přirozeně čas ke stavbám honosných mešit. V Kúfě, Basře, Fustátu či Qajruvánu mešity neexistovaly, a proto bylo nutné je zřídit. Inspirací byla Prorokova mešita

¹⁷ Promluva ke shromážděným věřícím před modlitbou – již za doby Proroka.

v Medíně. V mešitách se zpočátku muslimové shromažďovali také kvůli projednávání veřejných záležitostí. Rezidence chalífy a místodržících byla v drtivé většině v těsném sousedství s mešitou. Stavba mešit byla převážně na půdě syrské a palestinské v islámském stylu s byzantským rázem. Chalífa ʿAbd al-Málík věnoval značnou pozornost Jeruzalému, po Mekce a Medíně největšímu městu islámského světa. Jeho snaha byla vytvořit významné poutní místo, obzvláště po obléhání hidžázkých poutních míst ʿAbdulláhem ibn al-Zubajrem, která se stala logicky nepřístupná Syřanům a Egyptanům.¹⁸ ʿAbd al-Málík nechal vybudovat na Chrámové hoře svatyni zvanou Skalní Dóm – *Qubbat as-Sachra*, která svou impozantností jasně potvrzovala, že islám je jiný než ostatní náboženství a potrvá na věky. Stala se muslimským *haramem*¹⁹ a sloužila poutníkům rituálně obcházejícím skálu, na níž podle tradice Bůh vyzval Abraháma, aby obětoval svého syna Ismáʿíla. Nápisy uvnitř jsou nejstarším ztvárněním veršů z Koránu.²⁰ O několik let později chalífa al-Walíd I., syn ʿAbd al-Málíka, nechal vybudovat na celém prostoru bývalého antického chrámu nádhernou mešitu al-Aqsá, tedy „nejvzdálenější mešita“. Současná podoba mešity al-Aqsá je výsledkem mnoha různých výstaveb a renovací konaných povětšinou v duchu ʿAbd al-Málíka. První mešitu s otevřeným nádvořím nechal postavit al-Walíd I. v Damašku roku 705. Jedná se o Umajjovskou mešitu. Nejen v Jeruzalémě a Damašku, ale i v Aleppu, Medíně a později také v Qajruvátu a Córdobě postavili Umajjovci pro potřeby rituálních modliteb nádherné mešity. Mešity symbolizovaly arabskou moc, což jasně deklaruje rozrůstání muslimské obce.

V umajjovském umění zaujímaly své pevné místo také pouštní paláce s bohatou výzdobou, ke které patřily nástěnné malby, mozaiky či

¹⁸ TAUER, F. *Svět islámu*. s.61

¹⁹ Haram – zdůrazňuje atribut svátosti, označuje území okolo tří svatých míst – Mekky, Medíny a Jeruzaléma.

²⁰ HOURANI, A. *Dějiny Arabů*. s.36

řezby do štuku. Tyto pouštní paláce byly budovány zároveň jako hospodářská střediska v úrodných oblastech. Byly velmi podobné římským pohraničním pevnostem. Přízemní prostory bývaly určeny nejen pro služebnictvo, ale i pro družinu, byly zde i stáje, v patře se nacházely sály pro přijímání návštěv a jiné. Je nutno uvést zámeček Chirbat al-Mafžar, ležící v údolí Jordánu, al-Maštá jihovýchodně od Ammánu nebo al-°Amra, ležící v jordánské poušti, který byl objeven českým prof. ThDr. Aloisem Musilem roku 1898.

Dominantním uměleckým prvkem tohoto období bylo malířství. K nejjachovalejším památkám patřily malby na podlaze v Qasr al-Héru, Chirbat al-Mafžaru a také v Qusajr al-°Amra.

Za doby Umajjovců samozřejmě kvetla i poezie. Umajjovci často podléhali cizím vlivům, naproti tomu si však libovali ve starých tradicích a nadřazenosti arabského živilu. Poezie však zůstala netknutá, zůstal jí její starý ráz, jaký měla již před vznikem islámu. Básníci opěvovali touhu po poušti a volném životě, nostalgické projevy Arabů v dobytých územích a jiné. Mezi básníky je nutno uvést Umara ibn Abí Rabí°a z Mekky. Byl známý jako mistr slova a svou milostnou poezií.²¹

3.3 Rozkol v mocenské struktuře

Na umajjovské chalífy se nahlíželo poněkud jednostranně, většinou muslimů byli považováni za bezbožné uchvatitele. Nespokojení s jejich vládou nebylo neobvyklé, vrcholným obdobím pak byla vláda chalífů °Abd al-Málika a jeho syna al-Walída I.

²¹ TAUER, F. *Svět islámu*. s.62-3.

Jinověrci tvořící větší součást muslimské společnosti a armády, odmítali sociální méněcennost, kterou již v minulosti zažili. Nespokojení arabové neuznávali nadvládu vojáků, kteří tvořili jádro umajjovské podpory. Nevraživost a konkurence mezi arabskou elitou dosáhla kritických rozměrů. Poté se vystřídali další chalífové Sulajman (715-717), Umar II. (717-720), Jazíd II. (720-724), dále nastupuje k moci Hišám (724-743), jenž během své relativně dlouhé vlády prokázal své vladařské schopnosti. Období úpadku mělo za následek podlomení celé základny, již vybuodoval Mu^oawija I. pro své nástupce a svou dynastii. Příčinou toho bylo nepřátelství mezi arabskými kmeny Qalb a Qajs sídlícími v Sýrii. Posledním schopným chalífou byl Marwán II. (744-750) z kmene Qajs.²²

Vláda al-Walída I. byla v mnoha ohledech absolutním vrcholem umajjovské moci. Hlavní zájem doby spočíval v dobývání a expanzi, které se rozšířilo do třech oblastí. Ve střední Asii Qutajba ibn Muslim, kandidát al-Hadždžádže, ^oAbd al-Málíkúv guvernér Iráku, měl nejprve vytvořit pevnou arabskou moc v zemích mimo Oxus, zabrat Bukharu a Samarkand a dosáhnout hlasitého vítězství. Dále na jihu arabská síla obsadila indickou provincii Sind. Tato akce však neměla další návaznost a muslimské dobytí Indie přišlo až v pozdějších letech. Významnější bylo vylodění ve Španělsku v roce 710, kdy rázem následuje obsazení větší části Pyrenejského ostrova.

Za vlády Sulajmána byla zahájena velká, ale neúspěšná výprava proti Konstantinopoli, což se pokládá za poslední rozsáhlý útok ze strany Arabů. Neúspěch umajjovské moci měl velice závažné důsledky, zejména z hlediska finančního a fiskálního útlaku, jenž dal další, byť pomyslnou zbraň do rukou opozice. Zničení syrské flotily a armády u zdí Konstantinopole mělo za následek zbavení režimu vůdce a jeho materiální základny. V tomto kritickém okamžiku Sulajman na smrtelné posteli

²² BERKEY, J. P. *The Formation of Islam*. s.102.

nominoval jako svého nástupce zbožného Umara ibn ʿAbd al-Azíze, který byl vhodnějším kandidátem, než kterýkoli jiný z princů umajjovské dynastie.

Umarovým cílem bylo zachovat jednotu Arabů a usmířit arabskou říši s *Mawálí*²³. Pokusil se to udělat tak, aby řada daňových opatření, která se nakonec zhroutila, uspěla v dění po krizi. Hlavní problém před Umarem vyvstal z faktu, že masa konvertitů *Dhimmi*²⁴ k islámu, s kombinací pravidelného nárůstu arabských vlastníků půdy odmítala platit jakékoli jiné daně než rození muslimové. Al-Hadždžádžovo opatření bylo dostat *Mawálí* zpět na své pozemky a požadovat plnou sazbu daní od všech vlastníků půdy. Reformy za Umara II. byly takové, že okamžitě vzrostly výdaje a snížily se příjmy. Jeho odmítnutí zaměstnávat *Dhimmi* ve státní správě vedlo ke zmatku a nepořádku a to i za panování jeho nástupců Jazída II. a Hišáma. Byl vypracován nový systém, který zůstal v platnosti dlouho po pádu Umajjovců.

Po smrti Hišáma se schylovalo k rychlému pádu arabského království. V roce 744 bylo napadáno právo ústřední vlády, dopomohlo tomu násilné zesílení kmenových sporů na straně jedné a na straně druhé opozice aktivních ši'ítů a cháridžovců. Posledním vládcem z rodu Umajjovců byl nadaný a schopný Marwán II. Na záchranu dynastie mu však již nezbyval dostatek času.

Pomyslný poslední významný políček dynastii Umajjovců uštědřili Hášimovci. Abú Hášim, syn Muhammada ibn al-Hanafiji pro kterého Mukhtar bojoval, byl v čele extremistické ši'ítské sekty s podporou *Mawálí*.²⁵ Ši'íté pokračovali ve stádiu povstání proti umajjovským vládcům. Nicméně nejsilnější opoziční skupinou byli Abbásovci z východní Persie. Po smrti Abú Hášima v roce 716 bez potomků si nástupnictví nárokoval

²³ "Nearabský" muslim.

²⁴ Chráněnci muslimské obce, nebo-li klienti - byli jimi Křesťané a Židé.

²⁵ LEWIS, B. *The Arabs in history*. s.80-1.

Muhammad ibn Alí al-Abbás, potomek strýce Mohammeda. Muhammad ibn Alí byl přijat sektou a získal kontrolu nad svou sítí vyslanců. Abbásovcí zahájili masivní propagandistickou kampaň proti Umajjovcům pomocí lidí, kteří nesouhlasili s vládnoucími chalífy. Prohlašovali, že Umajjovci nejsou obzvláště věřící, a naopak jsou zahleděni pouze do svého království. Abbásovcům se podařilo sjednotit různé opoziční skupiny proti vládnoucí dynastii s žádostí o podporu pro skutečnou "rodinu Mohammeda".

Abbásovcí ze svých sídel na okraji syrské pouště vytvořili společenství s centrem v Kúfě a jako emisara vyslali do Chorásánu spojence Abú Muslima. Ten vytvořil koalici a sestavil armádu z muslimů a nespokojených Arabů a pod černou vlajkou, jež se stala symbolem hnutí, rozpoutal ve jménu Prorokovy rodiny povstání. Vzbouřenci, kteří nepodporovali nároky žádného jiného člena, získali širokou podporu a z Chorásánu se jim podařilo postoupit na západ. V letech 749 – 750 v řadě bitev Umajjovce porazili a posledního umajjovského chalífu Marwána II. pronásledovali až do Egypta, kde jej v boji zabil.

Jednomu z umajjovských princů se podařilo uniknout, byl jím °Abd al-Rahman, kterému se brzy nato podařilo založit dynastii ve Španělsku, a sice Córdobašský chalífát. Soupeřil s Abbásovcí o slávu a o moc. Ve skutečnosti po pádu Umajjovské dynastie kulturní, náboženské a hospodářské vazby v rámci islámské říše zůstaly, ale politicky říše nikdy nebyla zcela sjednocena.²⁶

Sýrie, která příliš pozdě poznala, co v Umajjovcích ztratila, se sice vzmohla na vzpouru, jež měla povznést k vládě Abú Muhammada, vnuka Jazída I., tento podnik však selhal a umajjovské ambice byly na východě definitivně pohřbeny a Sýrie přestala být centrem islámské říše.²⁷

²⁶ DOAK, R. *Empire of the Islamic World*. s.41.

²⁷ TAUER, F. *Svět islámu*. s.96

3.4 Percepce západních historiografů

Britský historik, původem z Libanonu Albert Hourani ve své knize *Dějiny Arabů*, považuje výběr centra říše centra říše za tak důležitý, že celé státní zřízení Umajjovců definuje označením Damašský chalífát. Největším předělem mezi fázemi pravověrných chalífů a nastoupení dynastie Umajjovců, považuje zavedení dědičného panovnického práva. Albert Hourani zmiňuje za Abbásovců všeobecně uznávaný názor, že Umajjovci na rozdíl od svých předchůdců dbali jen o svůj prospěch a zavedli vládu světskou, ale autor na obranu dynastie uvádí, že je nezbytně nutné objektivně zmínit fakt, že správa tak obrovského území sebou nesla spousty problémů a nutila je uzavírat politické kompromisy. Na praktické provedení a dopady jazykové reformy ve státní správě nahlíží spíše skepticky, protože předpokládá, že členové úřednických rodin, kteří arabsky uměli, zůstali na svých místech a mnoho jich jen konvertovalo k islámu, zejména v Sýrii. Předkládá zajímavou myšlenku, a sice že mu Umajjovci připomínali barbarské krále západní římské říše a totiž rozpačité usedlíky v cizím světě. Umajjovci se od nich však lišili tím, že na západě podrobené latinsko-křesťanské civilizace nepřinesli z vlastní kultury téměř nic, arabští dobyvatelé obohatili islámskou říši vírou ve zjevení, jež Bůh seslal Proroku Muhammadovi v arabském jazyce, čímž autor přisuzuje Umajjovcům určitý základní stavební prvek minimálně pro další historický vývoj islámské říše.

Felix Tauer, český přední orientalista a profesor ve své knize *Svět islámu*, pokládá za významné strůjce úspěchu při bojových taženích na západě říše až na Pyrenejský poloostrov Berbery, de facto politiku Umajjovců, díky které Berbeři konvertovali k islámu a vzali arabskou říši za svou. Protože jak autor uvádí, na tak rozsáhlou expanzi by arabská říše nestačila, již díky omezené populaci.

Oproti Albertu Houranimu Felix Tauer popisuje změnu jazyka ve státní správě za definitivně provedenou. Prý je jen třeba na určitou dobu zavést na úřadech dvojjazyčnost.

Felix Tauer svým způsobem oceňuje jejich kulturní aktivitu, protože předpokládá, že Umajjovci díky složité vnitropolitické situaci se museli během svého panování potýkat s řadou problémů, jako jsou sektářské činnosti, kmenové antagonie samotných Arabů, rozbroje mezi vládnoucí muslimskou vrstvou a podrobenými jinověrci, reorganizováním a arabizací státní správy a tím dokládá, že na poli kulturním se nemohlo dospět dále než k vytvoření základů pro pozdější rozvoj islámské vzdělanosti.

Dle Felixe Tauera nebylo hlavním důvodem úpadku Umajjovců jen rychlé střídání vládců, kdy se jich vystříдалo šest během pětatřiceti let, ale zejména fakt, že základna, o kterou Umajjovci opírali svou moc přestala být stabilní. Dva hlavní kmeny, mezi kterými panovala nevraživost, se mezi sebou hádaly a častá změna politika jen přilívala olej do ohně a tím se celý region stal nestabilním, tím spíše pro vládnoucí dynastii, která o danou oblast opírala svou moc.

Český arabista a islamista doc. PhDr. Miloš Mendel si ve *Světě Arabů* všímá dvou hlavních náhledů na vnímání Umajjovské dynastie, a sice na Umajjovce jako na arabské nacionalisty, kteří předznamenali a reálně budovali myšlenky arabské jednoty a na Umajjovce, jako na ztělesnění tyranie a bezbožnosti, kteří zradili teokratický princip, na němž budoval svou ummu Prorok Muhammad a byli obyčejnými svědeckými tyrany, kteří zneužívali islám jako ideologický nástroj k manipulování s masami. Dále za nezvratný fakt považuje, že se díky Umajjovcům stal islám uceleným světovým názorem a že bezesporu jejich vláda přinesla politickou stabilitu a nebývalý hospodářský rozkvět.

Miloš Mendel upozorňuje na to, že Umajjovská politika, expanze a samotný fakt rozšiřování islámu mělo za následek, že myšlenka Džihádu dostávala mnohotvárnější podobu a že nešlo už jenom o rozšiřování území, ale i o úsilí prosadit nový světonázor do života společnosti.

Podle názoru britské historičky doktorky Amiry Bennison byl Damašek městem prostoupený Byzantskými a klasickými vlivy, jež inspirovaly Mu'awijovy potomky k vývoji nového stylu vlády, dle byzantských modelů.

Dále uvádí, že jejich vláda se nedá vykládat jen negativně, naopak se zasloužili o mnohé pro to, aby na území islámské říše mohl později vzniknout nejen Abbásovský chalífát, ale některé kroky Umajjovců samotných nezpochybnitelně vedly k jejich úpadku a nástupu Abbásovců.

Mezi zmiňovanými autory panuje nevyslovená avšak jednotná shovívavost, vesměs důležité mezníky popisují podobně a negativní dopady umajjovské vlády jistým způsobem takřka omlouvají, jejich názory se rozcházejí spíše v jednotlivostech než v obecném náhledu na působení dynastie jako celku

3.5 Shrnutí

Celkový historický pohled na panování Umajjovců se může shrnout jako negativní. Tento názor má prapůvodní oporu v již samotném způsobu získání moci a jejího uchvácení pro svou dynastii, což je v rozporu se samotným Koránem, podle kterého může být chalífou, tedy jakýmsi zástupcem kdokoli, bez ohledu na původ. Tento samotný fakt, vedl v rozkolu v ummě, který přetrvává dodnes.

Umajovcům je všeobecně vytýkáno jejich dávání na odiv své nadřazenosti nad svými poddanými a zároveň je vnímána jejich zbožnost jako nedostačující.

Vše výše zmíněné vychází z reálií, je však třeba si uvědomit okolnosti jejich vlády, zejména to co jí předcházelo, ale i to co jí následovalo. Umajjovci měli bezesporu svou výchozí pozici pro pozdější hodnocení své vlády, nesmírně ztíženou už tím, že jejich panování přímo následovalo po životě Proroka Muhammada a pravověrných chalífů. Na straně druhé po jejich vládě, převzala moc dynastie, která měla na jejich úpadku lví podíl a tak je zřejmé že se °Abbásovci během pěti století své vlády postarali o to, aby obyvatelé nezapomněli na všechny hrůzy, které měli jejich předchůdci na svědomí a naopak upozadovali či si sami přivlastňovali jejich úspěchy.

Samotná jsem přesvědčena o tom, že doba vlády Umajjovské dynastie nebyla jen samo nastolenou hrůzovládou bezvěrců, kteří dokázali pouze vykořisťovat své poddané, aby mohli sami prožívat orgie v loveckých zámečcích na okraji pouště, ale že byli vládci, kteří dokázali sjednotit Araby, podnikli mnoho úspěšných dobytelských tažení, nastolili jednotný úřední jazyk, zasloužili se o rozvoj islámu, ale v první řadě je objektivně nesporné že připravili pevnou půdu, na které mohli sami °Abbásovci dále stavět islámskou říši.

Všimla jsem si, že většina autorů Umajjovskou dynastii v jednotlivých pohnutkách jejich vlády svým způsobem omlouvá či alespoň podává vysvětlení, proč se jim ten který krok nezdařil či proč některé věci nedokázali dotáhnout do zdárného konce. Tento způsob výkladu mi nepřijde bližší, rozhodně ale objektivnější protože je odproštěn od islámských vlivů.

4 ABBÁSOVCI

Vůdčí postavení v roce 750 zaujal ibn Alí °Abbás a jeho potomci. Povaha nového období sebou přinesla odlišný ráz politického vývoje a správní struktury, což se nejviditelněji projevilo tak, že Sýrii jako centrum chalífátu vystřídal Irák. °Abbásovská moc se nesoustřeďovala ve východním Středozeří ani v Hidžázu, ale na území jež dříve náležela Sásánovcům, zejména v jižním Iráku, Íránu, Chorásánu a oblastech sahajících až do Střední Asie. Tehdy bylo obtížnější pro dynastii kontrolovat Maghrib, de facto na něj již nebyl brán takový zřetel. °Abbásovská moc se měnila od základu, nebyli již arabskými knížaty, ale stávali se reprezentanty nadnárodní náboženské ideje.

V určitých ohledech se však jejich moc nelišila od vlády posledních Umajjovců. Od samého začátku se potýkali s problémy, které byly nevyhnutelné pro každou novou dynastii. Bylo třeba se postarat o jejich omezenou moc, aby se stala pevnou a trvalou. Vládu získali díky nespokojencům, jež sjednocovala pouze opozice vůči Umajjovcům, a proto věděli, že je nezbytně nutné změnit rozložení sil. Abú'l-°Abbás se potřeboval zbavit těch, kteří mu k trůnu dopomohli, a tak dal pobít Abú Muslima a jeho přívržence. O moc soupeřili i samotní členové klanu °Abbásovců mezi sebou. Vliv těch, kteří dostali funkci místodržících samozřejmě rostl a v průběhu jedné generace vznikla nová vládnoucí elita vysokých státních úředníků. Byli mezi nimi členové vládnoucí dynastie, ale i Íránci jež konvertovali k islámu a mezi dalšími byli osvobození otroci.²⁸

°Abbásovcí vytvořili plnohodnotný a bohatě strukturovaný státní mechanismus, jaký Evropa do té doby nepoznala. Arabské etnické společenství nezadržitelně ustupovalo z politického života ve prospěch ambicí a zkušeností jiných etnik, zejména Peršanů a tureckých Seldžuků,

²⁸ TAUER, F. *Svět islámu*. s. 72.

kteří od 10. století zcela ovládali vojenský a správní systém v centru říše. Z hlediska vztahů jednotlivých etnických skupin byl tento proces velmi složitý. °Abbásovská revoluce připravila Araby o jejich monopol na politickou moc, arabská kmenová aristokracie se rozplynula a plně přijala usedlý způsob života, provázaný mohutným hospodářským rozmachem.²⁹

Nové hlavní město dostalo úřední název *Madínat as-Salám* – město míru, ale všeobecně se vžilo jméno Bagdád. Odtud vládli chalífové z dynastie °Abbásovců islámskému světu plných pět století, zpočátku jako schopní a výkonní vladaři a později následkem rychlého politického úpadku pouze jako formální vůdci s omezenou svrchovaností, zatímco skutečnou moc drželi ve svých rukou převážně vojenští hodnostáři.³⁰

4.1 Politický vývoj islámské říše

Raný °abbásovský chalífát v období od nástupu k moci Abú-l-°Abbáse v roce 750 a al-Mu°tasimovým přesunem dvora z Bagdádu do Samarry krátce po jeho nastoupení v roce 833 byl dobou islámského politického upevnění a centralizace, která byla postavena na umajjovských základech, aby přinesla islámské říši první sofistikovanou ústřední vládu a zemskou správu. Během tohoto období proudily příjmy do pokladny chalífů a dokonce i guvernérům hraničních okresu, kteří trvali na tom, že mají potřebu daně utratit, aby mohli adekvátně bránit islámské hranice, zároveň však cítili povinnost předkládat podřízenost ve formě remitencí svému chalífovi v Bagdádu.

Mnoho z toho bylo umožněno díky tomu, že raní °Abbásovci dokázali doplňovat arabskou bojovou sílu zkušenou armádou z Chorásánu, která

²⁹ MENDEL, M. *Svět Arabů*. s. 45.

³⁰ LEWIS, B. *Dějiny Blízkého východu*. s.71.

byla vyslána obsadit každou provincii a zároveň sledovala situaci v zastoupení chalífů.³¹

Podobně jako armáda byla nová ʿabbásovská administrativa také silně podporována konvertity k islámu z Mezopotámie a Íránu. Konvertité přinesli své zkušenosti ze sásánovské vlády, které byly doplněny o byzantské prameny, což se začalo projevovat již za vlády Umajjovců. Ačkoli arabština zůstala jazykem vlády jako celku, ʿAbbásovci splnili svůj slib o spravedlivější společnosti pro muslimy nearabského původu tak, že muslimům ze všech prostředí bylo umožněno podílet se na vykonávání státní moci. Arabizovaní Peršané dopadli obzvláště dobře v důsledku jejich podpory při ʿabbásovské revoluci.

Navzdory správním a vojenským základům se ʿabbásovští chalífové potýkali s řadou politických obtíží. Potřebovali stále řídit ožehavé záležitosti úspěchu, které udržovaly loajalitu a stabilitu armády, což mělo mít za výsledek potlačení stoupenců Alího, cíle tak byly v mnoha ohledech vzájemně propojeny. Nástupnictví chalífátu bylo zdrojem konfliktů od smrti Proroka, protože potenciální neomezené orgány představovaly nedostatek pravidel v této oblasti už za samotného Muhammada. Nebyla to jen otázka kdo měl právo vládnout, ale také jak by měl být vybrán správný vládce a kdo bude zastoupen v politice. Do poloviny osmého století bylo dědičné právo přijímáno s nechtí, následníkem panovníka však automaticky nebyl nejstarší ze synů chalífy. Měl jím být kandidát adekvátní pro danou pozici, který jej měl po svém mužském příbuzném následovat. Tento princip určení, který dodržovali Umajjovci, byl také přijat ší'itskými *imámy*.

ʿAbbásovci sice přistoupili na stejnou linii, ale nebránili se výzvám dalších mužů v rodině, a tak když chalífa zemřel, mohl se jím určený kandidát chopit moci. ʿAbbásovští chalífové nominovali dva nástupce jako

³¹ BENNISON, A. K. *The Great Caliphs*. s.28.

pojistku pro případ, že první kandidát zemře nebo jako způsob, jak uspokojit ambice dvou potenciálních dědiců. Ukázalo se to jako velmi kontraproduktivní, protože z knížat se stávali rivalové, hlavně v konkurenční oblasti Iráku a Chorásánu a mezi soupeřícími frakcemi, většinou tak proti sobě stanuli civilní byrokraté proti vojenským velitelům. Důsledkem tohoto boje o nástupnictví byla občanská válka. První chalífa Abú'l-ʿAbbás al-Saffáh nominoval svého bratra Abú Jaʿfara a jmenoval svého synovce Isu ibn Músu jako druhého v řadě na chalífu. Rozhodnutí oponoval Músuv strýc Abd Allah ibn Alí, který cítil, že jeho závazek a služba pro revoluci ho opravňují ke konečné odměně. Když se Abú Jaʿfar stal chalífou v roce 754, přijal panovnické jméno al-Mansúr. Změnil nástupnictví z Isy na svého syna Muhammada, jenž se stal dalším chalífou s panovnickým jménem al-Mahdí v roce 775. Isa byl velkoryse odměněn, měl tolik slušnosti, aby vzniklé okolnosti nechal jít. Nicméně al-Mahdí nominoval na dědice své syny, Músu al-Hádího a Harúna al-Rašída. Zarytý boj mezi nimi o moc vyústil v podezřelou smrt Músy v roce 786.

Po roce vlády Músy al-Hádího, následoval jeho bratr Hárún, který se ukázal jako více poddajný. Hárún al-Rašíd byl chalífou v období oslavovaném knihou *Tisíc a jednu noc*³² a předsedal ʿabbásovské říši na jejím vrcholu, tedy v době, kdy slovo Bagdád vyvolávalo představu bohatství a nádhery stejně jako daleký západ. Jeho plány v nástupnictví však spustily velkou občanskou válku mezi jeho syny Muhammadem al-Amínem a Abdallahem al-Maʿmúnem, která navždy změnila politický charakter chalífátu. Plán byl takový, že Muhammad al-Amín se měl stát chalífou a řídit Irák a západní část říše, zatímco Abdallah al-Maʿmún by převzal místo guvernéra na východě Chorásánu a nakonec by následoval svého bratra jako chalífa. Hárún al-Rašíd, jakožto moudrý chalífa provedl veřejná opatření. Při své pouti do Mekky trval na doprovodu svých synů a

³² Přepychový dvůr Hárúna al-Rašída inspiroval příběhy Tisíce a jedné noci.

před Mekkou přísahali, že prosadí přání svého otce. Třetí syn al-Qásim, byl později přidán do seznamu, jemuž náležela vláda severní provincie na byzantské hranici.³³

Jakýkoli princ °Abbásovského klanu si přirozeně potřeboval naklonit za doby svého chalífátu politické spojence a armádní síly, které hledali mezi nepřebným množstvím politických hráčů, jež se nacházeli v Bagdádu a v provincii Chorásánu. Nicméně chorásánští příznivci se po založení Bagdádu rozdělili na dvě frakce. Na jedné straně ti, jež sloužili chalífovi jako stálé vojsko, které bylo označováno za *syny dynastie - abna al-dawla*. Nicméně na straně druhé místní rodiny z Chorásánu, které neemigrovaly do Bagdádu měli pocit, že není spravedlivé, aby někdejší krajané měli možnost čerpat výnosy z provincií na úkor těch, kteří v Chorásánu zůstali. Napětí mezi elitami Chorásánu a Iráku tak i přes jejich společný původ narůstalo.³⁴

4.2 Vnitřní a politické poměry

°Abbásovci stejně jako každý kdo se k moci dostal revoluční cestou, museli velmi brzy volit mezi názory a požadavky svých stoupenců na jedné straně a zájmy státní správy na straně druhé. Úplně se odcizili lidu, a spoléhali se jen na své úředníky a vojsko. Tohoto rozkolu mezi vládcem a poddanými se ujal *vezír*, u kterého se soustředila veškerá výkonná moc, a jeho povinností bylo informovat chalífu o jeho činech. Vezírovi byla podřízena správa politická, finanční i branná moc. °Abbásovci spolu se svými příznivci nechali zavraždit i samotného Abú Muslima, jemuž vděčili za své vítězství. Svou volbou si znepřátelili radikály a extremisty, kteří se od nich odvrátili. Na druhou stranu politika °Abbásovců dala převážné části

³³ TABARÍ. *The History of al-Tabari*. s.61.

³⁴ BENNISON, A. K. *The Great Caliphs*. s.28-31.

muslimského obyvatelstva pocit nového bezpečí a klidu, umožnila al-Mansúrovi odvrátit hrozbu války za hranicemi a zamezit nepokojům doma. Během dlouhého období jeho proslulé vlády byly položeny základy °abbásovské moci.

Dalšímu z řady panovníků al-Mansúrovi se podařilo získat velkou podporu rodu Barmakovců, jež sehrála neobyčejně významnou roli v období prvních padesáti let °abbásovské vlády. Jeho příslušníci, údajně pocházející z Persie, byli potomky buddhistických duchovních z Balchu. Krátce po založení Bagdádu si al-Mansúr zvolil jako svého prvního ministra člena z rodu Barmakovců, Chálida al-Barmakího, který byl nejvyšším správcem financí za vlády Abú'l-°Abbáse a od té doby byli do úřadu dosazováni příslušníci z rodu Barmakovců. Situace se však změnila a to v roce 803, kdy dal Hárún al-Rašíd tento rod zlikvidovat, jelikož se obával jejich přílišné moci.³⁵

Chalífovi přímo podléhal Irák, zbytek říše byl rozdělen na provincie, kde chalífu zastupovali místodržící, v jejichž rukou byla státní moc, zastávali vojenské velitele a nahrazovali chalífu ve funkci imáma. Finance měl na starosti náčelník finanční správy. Někdy však bývaly oba úřady spojeny v jeden celek, což znamenalo, že místodržící je neomezeným pánem celé provincie.

Již v době patriarchální a umajjovské byl nejdůležitějším správním oborem obor financí a jinak tomu nebylo ani u °Abbásovců. Vybíraly se daně náboženské – *zakát*, daně pozemkové – *charádž* a mnoho dalších jako cla, mýta a jiné. Z těchto daní se hradila správa provincie, zbytek se odváděl do Bagdádu. Postupným rozkladem dynastie se příjmy z těchto provincií tenčily, jelikož místodržící se stávali nezávislejšími a odváděli jen menší smluvené částky. Uvedené daně tvořili státní příjmy a výnos z nich

³⁵ LEWIS, B. *Dějiny Blízkého východu*. s.72

byl odváděn do státní pokladny. Chalífa měl svou soukromou pokladnu, kam se odváděla daň z hlavy, korunní majetek či konfiskace. Z jeho soukromé pokladny se platila každoroční pouť do Mekky, kdežto výdaje na chalífův dvůr se platily ze státní pokladny.

Čím byl chalífa mocnější a poddaným vzdálenější, tím víc bylo třeba, aby svou vládu morálně odůvodnil. °Abbásovci se jí snažili ospravedlnit skrze islám systematictěji než Umajjovci a už od začátku využívali náboženských symbolů. Prohlašovali se za členy Prorokovy rodiny, jež vládne z Božího pověření, vycházeli z Koránu a pravidel správného chování, která se stále ztotožňovala s jednáním Proroka. Z toho vyplývalo, že jejich rozhodnutí ovlivňovali náboženští učenci a důležitou součástí byli soudci – *qádí*. Moc soudní byla samostatným článkem ve státní správě, vykonávali ji soudci, jež jmenoval chalífa. Soudci rozhodovali v záležitostech manželských, dědičných, nadačních ale i stavebních a dopravních. Administrativa se neobešla ani bez pošty. Za vlády umajjovského chalífy °Abd al-Málika, byla pošta v islámské říši obnovena, za °Abbásovcu jí přibylo mnoho nových spojů a pracovala s velkou rychlostí, sloužila však jen úředním osobám. K rychlejším zprávám se využívali poštovní holubi.

V tomto obrovském systému státní správy, docházelo k různým defektům a bylo tedy zvykem, že s novým místodržícím v provincii se měnil i celý úřednický personál. Což vedlo k nezaměstnanosti úřednictva, jež se často následně živilo nepoctivě. V 10. století však nastala změna, když dočasně nezaměstnaní úředníci začali dostávat zálohy.

Jádro armády tvořili žoldnéři z Chorásánu a obyvatel Dajlamu, za vlády chalífy al-Ma°múma (813-833) se vojsko skládalo z tureckých otroků. Vojska se hojně rozrůstala a stále hrála větší politickou roli, jejich

panovačnost rostla a nakonec se obracela proti samotným chalífům.³⁶ Chalífa al-Muʿtasim (833-842) přesunul hlavní město z Bagdádu do Sámarrá dále na sever na řece Tigris částečně proto, aby vojáci nepřišli do styku s bagdádkými obyvateli a nepřicházeli tak asimilací s obyvatelstvem svou bojeschopnost a také proto, že se bál obyvatel kteří projevovali nespokojenost se způsobem jeho vlády.³⁷

Za vlády ʿAbbásovců se rozvinuly dva vnitřní procesy: arabizace a islamizace. V praxi to vypadalo tak, že obyvatelé Íránu přijali islám a jazyk si ponechali svůj. Naproti tomu Berbeři a venkovské obyvatelstvo Egypta přijali jak islám, tak i arabštinu. Jinak tomu bylo u městského obyvatelstva Sýrie a Egypta, jež zůstali věrni křesťanství a užívali jazyk arabský. Výsledkem obou procesů bylo náboženské i jazykové vyrovnání. S postupem času ʿAbbásovská dynastie získávala mnoho nových stoupenců jež konvertovali, čímž se zvýšil počet muslimů uvnitř říše. Postavení Židů a Křesťanů se nijak nezhoršovalo, zůstala jim volnost pohybu i zaměstnání. Mohli tak mezi nimi být lékaři, směnárníky, velkoobchodníky, ale i úředníky.

Islámská říše dělila své obyvatelstvo na svobodné a otroky. Šlechta v pravém slova smyslu neexistovala. Avšak mezi náboženskou “šlechtu” můžeme řadit Hášimovce a příslušníky Prorokova rodu – Alíovce a ʿAbbásovce. Obě linie měly právo na titul *šárifa* – *vznešený, urozený*. Byli osvobozeni od placení náboženské daně. Každý chalífa nebo místodržící měl k ruce jmenované náčelníky, za ʿAbbásovců byli vždy dva. Náčelníci vedli rodové registry, dbali na řádný život členů rodu, zastupovali je v právních věcech a spravovali nadace založené v jejich prospěch. Otroky měli muslimové i jinověrci. Nejběžněji otroci pocházeli z Afriky, byli jimi černoši, méně početní pak byli Núbové a Habešané a nejvzácnější otroci

³⁶ TAUER, F. *Svět islámu*. s. 80.

³⁷ HOURANI, A. *Dějiny Arabů*. s.44.

byli bílí. Jejich postavení nebylo beznadějně, mohli vykonávat živnosti, získávat si tím majetek a také se vykoupit, samozřejmě za souhlasu svého pána.³⁸

4.3 Rozkol v mocenské struktuře

Autorita chalífů se postupně stala čistě formální. Pokles autority byl nejen v provinciích, ale i v centru říše. Dokud měl Bagdád pod kontrolou nejdůležitější obchodní cesty, nebránila politická rozštěpenost říše rozvoji obchodu a kultury. Větším nebezpečím byly výdaje, spojené s rozmařilým životem panovníků a neustále narůstající byrokracií, které vedly ke značným finančním krizím. Chalífové řešili problém nedostatku financí tím, že pronajímali právo vybírat daně. V období mezi vládou al-Muʿtasima (833-842) a al-Wáthiqa (842-847) se z chalífů staly pouhé loutky v rukou jejich vlastních generálů, kterým se nejednou podařilo obsadit úřad chalífy podle své vůle.³⁹

V průběhu 9. a 10. století se postupně osamostatnily další provincie říše. V Maghribu se vytvořil stát Aghlabovců a jiné islamizované berberské státní útvary. Ve střední Asii se osamostatnila dynastie Sámánovců se sídlem v Buchaře, na území Afghánistánu a východního Íránu se vytvořil turecký stát Mahmúda z Ghazny. Do vývoje chalífátu v 10. století významně zasáhli ši'itští Fátimovci, kteří se začali vzpouzet proti sunnitské moci v Maghribu. Roku 969 vyvrátili Aghlabovskou říši v Tunisku a následně ovládli Egypt, Sýrii a Palestinu. Až do roku 1171 podstatně ovlivňovali politický i náboženský život říše. Byli jedinou arabskou dynastií, která tak dlouho hájila politický vliv ši'itského islámu.

³⁸ TAUER, F. *Svět islámu*. s. 81.

³⁹ LEWIS, B. *Dějiny Blízkého východu*. s. 74.

Síla armádních důstojníků byla již oslabena skrze vnitřní rivalitu. Íránští Bújovci vstoupili do Bagdádu roku 945 a dožadovali se chalífy al-Mustakfího (944-946), aby byli uznáni jedinými vládci území, které kontrolovali. Tato událost zahájila dlouhý proces období, ve kterém byla říše ovládána světskými vůdci, avšak autorita chalífy byla obnovena, jakožto náboženského vůdce. Byla to vláda chalífy al-Mustaršida (1118-1135) a chalífy al-Muqtáfího (1136-1160) a an-Násira (1180-1225). Brzy poté, roku 1258, během mongolského obléhání Bagdádu, °abbásovská dynastie jako státní útvar definitivně zaniká. Přeživší členové dynastie unikli do Egypta, kde pak vykonávali funkci duchovní hlavy islámu pod vládou mamlúckých sultánů.⁴⁰

4.4 Percepce západních historiografů

Albert Hourani si všímá, že Abbásovce s předchozí dynastií spojuje stejný problém, a sice že jejich omezená moc se opírá z vratké koalice s rozdílnými zájmy. Museli tedy učinit vše pro to, aby se stala pevnou a trvalou. Dále tvrdí, že samotný fakt že nové město nemuselo odolávat tlaku arabských muslimů, symbolizoval panovnickou nepřístupnost a zároveň vznešenost, což podtrhuje samotný územní plán měst, kdy v samém centru stálo tzv. Okrouhlé město, kde stál palác, vojenská kasárna, úřadovny, tržiště a obytné čtvrti se nacházely kolem něj.

Felix Tauer uvádí, že povaha nového °abbásovského chalífátu přinesla svým vznikem odlišný politický vývoj a s ním související správní struktury, což je nejlépe vidět na přenesení centra říše z Damašku do Bagdádu, čímž podpírali náboženskou ideu dva usmířené národy Arabové a Peršané.

⁴⁰ LEWIS, B. *The Arabs in history*. s. 122.

Miloš Mendel považuje °abbásovské období chalífátu za úplné odstřihnutí od rané doby islámu, protože reálný život přinášel nové a úplně jiné problémy. Dále považuje chalífát jejich doby za bohatý a plnohodnotný státní mechanismus, jež v dané době odpovídal vyspělým formám. °Abbásovskou revoluci však označuje za ztrátu monopolu arabů na jejich politickou moc, protože Peršané a Turci koncem 10. století zcela ovládli vojenský a správní systém centra říše. Arabská aristokracie se tak rozplynula, plně přijala usedlý způsob života provázený hospodářským rozmachem. Arabské etnikum tak fakticky ustupuje ze svých pozic ve prospěch zmiňovaných kultur. Přesto se dle něj °abbásovci považovali za Araby, a že kult arabštiny v nearabském prostředí stále přetrvával a že došlo k jistému vyrovnání etnických skupin, které všechny spojovala kulturní hodnota ukrytá v islámu. Za opoziční dynastii, která přetrvala celé období °abbásovského panovnictví označuje ší°itské Fátimovce, kteří ovlivnili v 10. století vývoj celého chalífátu tím, že postupně na mnoha územích revoltovali proti sunnitům a ovlivňovali politický i náboženský život celé říše. Byli jedinou arabskou dynastií, která hájila politický vliv ší°itského islámu.

Bernard Lewis britský historik a orientalista ve své publikaci *Dějiny Blízkého východu* zmiňuje fakt, že pád moci Umajjovců a nástup °Abbásovské dynastie, nebyl pouhou výměnou dynastií, ale šlo především o skutečnou revoluci islámu.

Peršané zastupovali důležitá místa mezi vůdci povstání °abbásovské revoluce, a tudíž po vítězství se uplatnili u dvora a v nové vládě jako ministři, z toho vyplýval silný vliv na °abbásovskou politiku. Dále zmiňuje proabbásovské hnutí, které mělo vedle Peršanů i mnoho stoupenců mezi Araby, včetně vůdců a vojevůdců. Za vlády Umajjovců byli do vysokých státních funkcí dosazováni čistokrevní Arabové, zatímco za °Abbásovci se mohli ke dvoru dostat poloarabové ale i Peršani. Ve skutečnosti uvádí,

že °Abbásovci neztratila svou moc, ale přišli o výsadní právo, o které se dělili s Peršany. Vzniká nová íránská říše pod vnějším nátěrem poperštěného islámu.

Dále tvrdí, že společenské změny se odehrávaly postupně a následovaly změny politické, první významnou změnou bylo přenesení sídla vlády do Bagdádu. Odkud vládli plných pět století, zprvu jako schopní a výkonní vladaři, ale později následkem politického úpadku, svou vládu drželi formálně, zatímco skutečnou moc drželi vojenští hodnostáři.

4.5 Shrnutí

°Abbásovci se stali nejdéle vládnoucí dynastií středověkého islámského světa. Chalífové už nebyly těmi „nedotknutelnými panovníky“, kteří byli tak povýšeni nad své poddané a nebyli jim tak vzdáleni. Stali se z nich samovládci ve stylu starých blízkovýchodních panovníku.

Vláda Hárúna al-Rašída byla celkovým vyvrcholením °abbásovské moci. °Abbásovské období představovalo obrovský význam pro islám jako takový, kdy právě v této době bylo rozpracováno několik významných otázek týkajících se víry.

Vzhledem k tomu, že se °Abbásovci k moci nedostali přirozenou cestu, ale svrhnutím předešlé dynastie Umajjovců důrazně upozorňovali na svou legitimitu vládnutí díky příbuzenskému vztahu potomků Muhammadova strýce al-°Abbáse. Během doby vládnutí °Abbásovců se z relativně etnicky homogenizovaného státu, jehož občané tvořili převážně Arabové stává říše, která dokázala přirozeně asimilovat významné množství jiných kultur, zejména Peršané. °Abbásovci stejně jako Umajjovci museli během své vlády neustále čelit nejen nepřítelům z vnějšku říše a to

zejména vnitrostátním konfliktům. Postupem času se i díky asimilaci žoldáků především Turků a samotného obtížného spravování tak rozsáhlého území se °Abbásovský chalífát začíná přirozenou cestou a relativně velmi postupně svou správou štěpit.

5 ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci líčím poměrně dlouhý historický úsek v dějinách středověké islámské říše.

Autoři se ve svých pracích lišili spíše formou a rozsahem než samotným výkladem a nazíráním na historické události dané doby. Jednotně se shodují v tom, že Umajjovci byli svým způsobem uzurpátoři nad jejichž oprávněnosti vlády lze pochybovat nyní natož tehdy a že o stejném faktu lze mluvit v případě Abbásovců. Nic jim však nebránilo v tom, zřetelně označit místa v jejich vládě a samotné činy, které dopomohly k vytvoření jednotné říše. Víceméně se shodují v tom, že se zasloužili o vznik a udržování státu a neodpírají jim zásluhy, díky kterým mohli nastoupivší Abbásovci pokračovat v budování islámské říše.

Zároveň upozorňují na fakt, že vnímání období Umajjovské vlády bylo přirozeně ovlivněno právě Abbásovci, kteří se museli se svými soky vypořádat, a tak jim nebylo cizí, když mohli na Umajjovcích zanechat jakoukoli další skvrnu.

Jejich analýzy si neprotiřečí ani v důvodech zániku Abbásovské dynastie a v podstatě popisují v historii se opakující zánik říše, jejíž politický, ekonomický, územní či společenský vývoj dalece převyšoval své sousedy a po čase, kdy se vyčerpá se začíná hroutit sám do sebe. Konec vlády Abbásovců lze pro nás vzdáleně přirovnat například k zániku a postupnému štěpení a rozdrobování území Římské říše.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BENNISON, A. K. *The Great Caliphs*. New Haven: Yale University Press, 2009.

BERKEY, J. P. *The Formation of Islam*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

DENNY, F. M. *Religious Traditions of the World: Islam and the Muslim Community*. San Francisco: HarperCollins Publishers, 1993.

DOAK, R. *Empire of th Islamic World*. New York: Chelsea House. 2004.

HOURANI, A. *Dějiny arabského světa*. Praha: NLN, 2010.

LAPIDUS, I. M. *A History of Islamic Societies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

LEWIS, B. *Dějiny Blízkého východu*. Praha: NLN, 1997.

LEWIS, B. *The Arabs in history*, New York: Oxford, 1993.

MENDEL, M. a MÜLLER, Z. *Svět Arabů*, Praha: Svoboda, 1989.

TABARÍ a BOSWORTH, C. E. *The History of al-Tabarí: The Reunification of the Abbasid Caliphate*. Albany: New York Press, 1987.

TAURER, F. *Svět islámu*, Praha: Vyšehrad, 1984.

7 RESUMÉ

In my bachelor work I describe fairly long historical period of the history of medieval Islamic Empire.

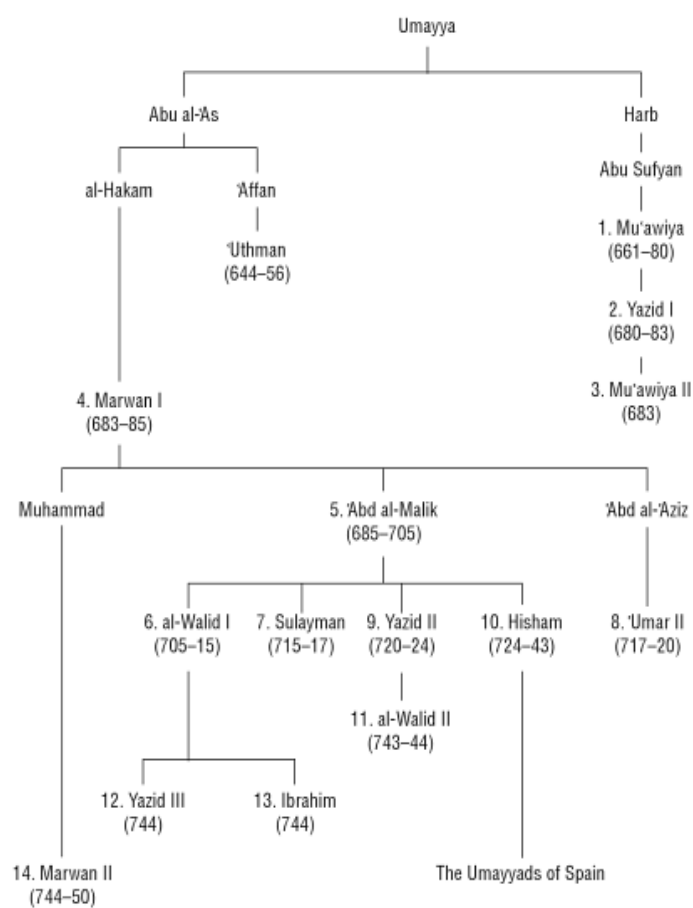
Umayyads are referred to by historians as usurpers and their form of government as secular and godless. My opinion is different, Umayyad dynasty push hard for lot of changes and innovations. I describe some rulers, that they were able to rule politically and also diplomats. They were responsible for maintaining the stability of the Islamic state and society in the era of dangerous internal conflicts. Inhabitants of the empire did not like this too relaxed lifestyle and excessive preference of Arab origin. They enriched the medieval Islamic world about the Dome of the Rock, Al-Aqsa Mosque, the desert castles, Arab coins, established Arabic as the official language. It must be said, that the flowering of the Caliphate, mainly due to the experience, the Arabs do not intervene in the existing economic mechanisms to adapt their political intention, that it is absorbed.

°Abbasids became the longest reigning dynasty of medieval Islamic world. Caliphs were no longer those "amazing rulers," they became autocrats in the style of ancient Middle Eastern ruler, they derive their power from God. Government Harun al-Rashid was the culmination of °Abbasid power. Abbasid period represented a huge importance for Islam, at this time it worked out several important issues related to the faith. I like the idea, where Muslims, Jews and Christians live together and they are both functional unity.

8 PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Genealogický strom

Zdroj: LAPIDUS, I. M. *A History of Islamic Societies*.

Příloha č. 2: Genealogický strom

Zdroj: LAPIDUS, I. M. *A History of Islamic Societies*.

